

XIX. YÜZYIL SONLARINDA SAFRANBOLU'DAKİ MODERN EĞİTİM KURUMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Selma TURHAN SARIKÖSE*

Başvuru:02.11.2018
Kabul: 08.01.2019

Öz

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönemde klasik dönem eğitim kurumları olan sıbyan mektepleri ve medreseler varlığını devam ettirirken iptidaiye mektebi ve rüştiye gibi yeni eğitim kurumları tesis edilmiştir. Ayrıca bu dönemde eğitim işlerinin daha düzenli yürütülmesi için Maarif Meclisleri kurulmuştur. Sıbyan mektepleri eski usul ile eğitim verirken ibtidai mektepleri yeni usulle eğitim vermiştir. Ayrıca bu dönemde sıbyan mekteplerinin üstünde rüştiye adı verilen okullar açılmıştır. İbtidai mektepler olan yeni usul ilkokulların sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Ayrıca bu dönemde kız çocukları için de ibtidai mektepler açılmıştır. Safranbolu Rüştiye Mektebi XIX. yüzyıl sonlarında Safranbolu eğitim ve kültür hayatına damga vurmuştur. Devlet tarafından bu okulun malzeme ve öğretmen ihtiyaçları karşılanmıştır. Merkezi bütçeden bu okula ödenekler ayrılmıştır. Safranbolu'da da diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi bir Maarif Meclisi oluşturulmuştur. Safranbolu'daki eğitim işlerinin düzenli şekilde devam ettirilmesinde bu meclisin katkısı büyük olmuştur. Safranbolu'daki gayr-i Müslimler de kendi klasik kilise okullarının yanında bir rüştiye açmışlar, burada başta Fransızca dil eğitimi olmak üzere modern eğitim verilmiştir. Bu araştırmada Safranbolu'da XIX. yüzyıl sonlarında açılan ibtidai mektep ve rüştiye mektebi gibi yeni eğitim kurumları ile maarif meclisi arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Safranbolu, Osmanlı, XIX. Yüzyıl Sonu, Modern Eğitim Kurumları.

Modern Education Institutions in Safranbolu at the end of 19th Century

Abstract

Ottoman Empire as in every field of education has experienced a transformation in XIX'th century. New education institution like ibtidai/primary school and rüşdiye/elementary schools had established classical education institution like Sıbyan School and madrasahs have carrying on in this period. Also education council had established for carry on education regularly in this period. Elementary/ibtidai schools have giving education by modern method while sıbyan schools have giving education by old method. New education institution called rüşdiye which was on sıbyan schools had opened in this period. The number ibtidai schools which have giving education with new method had

* Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karabük, selmatsarikose@karabuk.edu.tr.
ORCID: 0000-0002-37985478

increased. Also new ibtidai schools for girl students had open in this period. Ruşdiye school had left a big mark in the life of education and cultural of Safranbolu. Government had given materials and teachers of this school's need. Appropriations from the central budget are allocated to this school. An education council had created in Safranbolu like other settlements. The contribution of this council to the continuation of the educational work in Safranbolu has been great. Non- muslims who were living in Safanbolu had opened a ruşdiye school near their church school. Modern education institution like ibtidai and ruşdiye schools and education council which had open in Safranbolu had eveluated in this research by archival documents.

Keywords: Safranbolu, Ottoman, The End of 19'th Century, Modern Education.

1. Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren eğitime büyük bir önem vermiştir. Osmanlı Dönemi'nde ilk medrese 1330'da Orhan Bey tarafından İznik'te kurulmuştur¹. Aynı zamanda Osmanlı Dönemi'nde Selçuklu ve diğer İslam devletlerinde olduğu gibi sıbyan mektepleri ilk öğretim düzeyinde eğitim veren okullar olarak her cami ve mescidin yanında faaliyet göstermiştir².

Klasik dönemde sıbyan mektepleri ve medreselerin Osmanlı eğitim ve kültür hayatına önemli katkıları olmuştur. Ancak özellikle XVII. yüzyıldan itibaren bu eğitim kurumlarında birtakım bozulmalar ortaya çıkmıştır. Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde Osmanlı eğitim sisteminde modernleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. 1824 yılı itibarıyla ilköğretim erkek ve kızlar için zorunlu hale getirilmiştir. Orta düzeyde sıbyan mektepleri ile medreseler arasında bir eğitim seviyesine sahip olan rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde Avrupa'ya öğrenciler göndermiştir. Tıphane-i Amire, Cerrahane ve Mekteb-i Harbiye gibi daha sonraki dönemlerde Osmanlı siyasi, askeri, eğitim ve kültür hayatına damga vuracak okullar açılmıştır³.

Sultan II. Adbülhamid (1876-1908) döneminde yeni usulle eğitim veren ilkokullar için "*mekatib-i iptidaiye*", "*ibtidai mektepler*" ve "*usul-i cedide mektepleri*" adları kullanılmıştır. Bu okullar Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır. Aynı dönemde Evkaf Nezareti'ne bağlı ve eski yapılarını koruyan sıbyan mekteplerine ise "*usul-i atika mektepleri*" adı verilmiştir⁴. 1863'lerde sıbyan mektepleri seviyesinde ibtidai adıyla okullar açılması fikri ortaya atılmış, 1872'den itibaren ise iptidai okullar açılmıştır. Böylelikle ilköğretimde "*usul-i atika*" ve "*usul-i cedide*" olarak

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yay., İstanbul, 1999, s. 55.

² Akyüz, *a.g.e.*, s. 72.

³ Necdet Hayta- Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015, s. 109-112.

⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s. 196.

ikili bir sistem ortaya çıkmıştır⁵. 1892-1893'te Safranbolu Kazası'nın bağlı bulunduğu Kastamonu Vilayeti'nde 555 ibtidai mektep ile 2.919 sıbyan mektebi eğitim vermiştir⁶.

2. Mekteb-i İbtidailer

2.1. İbtidai Mektebi

Safranbolu'daki İbtidai Mektep'te 1888-1889'da Muallim Ahmed Hamdi Efendi, Bevvap Mehmed Efendi iken öğrenci sayısı 80'dir⁷. 1892'de Muallim Hamdi Efendi, Bevvap Mehmed Efendi iken okulun öğrenci sayısı 150 olmuştur⁸. Yaklaşık iki üç yılda okulun öğrenci sayısı iki kat kadar artmıştır. Bu durum aynı zamanda Safranbolu halkının yeni tarz eğitim veren okullara ilgisini göstermesi bakımından da önemlidir. 1893-1895'te Muallim Hâfız Nuri Efendi iken okulun öğrenci sayısı 113 olmuştur⁹. 1899-1900'de Muallim Hafız Nuri ile Muallim Ahmed Efendi ibtidai mektepte eğitim vermiştir¹⁰.

Safranbolu'da Mekatib-i İbtidaiye'de muallim-i evvel olarak görev yapan ve burada 2,5 sene hizmet eden Abdurrahman Efendi, kendisine ödenmeyen paraların ödenmesini 20 Mayıs 1892'de talep etmiştir¹¹.

2.2. Odun Pazarı Mekteb-i İbtidaisi

XX. yüzyıl başlarında faal olduğu anlaşılan bu okulda 1903-1904'te Muallim-i evvel Ahmed Efendi, Muallim-i sani Hacı Hasan Efendi'ydiler¹².

2.3. Musalla Mekteb-i İbtidaisi

Safranbolu'da Musalla semtinde olduğu anlaşılan bu okulda 1903-1904'te Muallim-i evvel Hâfız Mehmed Nuri Efendi, Muallim-i sani İsmail Efendi'ydiler¹³.

2.4. Akçasu Mekteb-i İbtidaisi

Safranbolu'da XX. yüzyıl başlarında eğitim veren bir diğer ibtidai mektep de Akçasu İbtidai Mektebi'dir. Bu mektebin 1903-1904'te Muallim-i evveli Hasan Efendi, Muallim-i sanisi Mehmed Efendi'dir¹⁴.

2.5. Gömüç Mekteb-i İbtidaisi

Bu mektebin 1903-1904'te Muallim-i evveli Hasan Efendi, Muallim-i sanisi ise Mehmed Efendi'dir¹⁵.

⁵ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara, 1991, s. 68.

⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 200.

⁷ KVS, 1306, s. 307.

⁸ KVS, 1310, s. 375.

⁹ KVS, 1311, s. 158; KVS, 1312, s. 188.

¹⁰ KVS, 1317, s. 166.

¹¹ BOA, BEO, 7/472.

¹² KVS, 1321, s. 184.

¹³ KVS, 1321, s. 184.

¹⁴ KVS, 1321, s. 184.

Safranbolu'da XIX. yüzyıl sonlarında kız çocukları için yeni ibtidai mektepler açılmıştır. Bu dönemde üç tane kızlar için okul açılması Safranbolu'da ailelerin kız çocuklarını okula göndermede istekli oldukları anlaşılmaktadır.

2.6. İnas Mekteb-i İbtidaisi

Kız öğrencilere mahsus okullardan biridir. 1896-1897 yılı itibarıyla Safranbolu'da bir kız okulu açılmıştır. Mektebin muallimesi Huriye Hanım'dır¹⁶. 1899-1900'de okulun muallimesi bulunmamaktadır¹⁷.

2.7. Hamamönü İnas Mektebi

Bu inas mektebinde 1899-1900'de Muallime-i evvel Emine Hatun, Muallime-i sani ise Asiye Hatun'dur¹⁸.

2.8. Mescid İnas Mektebi

Safranbolu'daki bu okulun 1899-1900'de Muallime-i evveli Emine Hatun, Muallime-i sanisi Emine Hatun'dur¹⁹.

Safranbolu merkezde bulunan bu mekteb-i ibtidailer yanında Safranbolu'nun köylerinde de mekteb-i ibtidailer inşa edilmiştir. Safranbolu'nun Kozyaka Köyü Hacılar Mahallesi'nde Abdurrahman Camii Mekteb-i İbtidaisi inşa etmek için tahminen 500 zira olan bir arsa terk olunmuştur. Ancak bu arsa köy ahalisi tarafından ev yapmak için satılmıştır. Haliyle buraya ev yapılırsa mektep yapılmayacağından bu arsa üzerine ev yapılmasının yasaklanması 25 Eylül 1902'de istenmiştir²⁰.

2. Rüşdiyeler

Rüşdiyeler orta okul derecesinde eğitim vermekteydi²¹. Sultan II. Mahmud döneminde sıbyan mekteplerinin yetersiz olduğu anlaşıncı 1838'den itibaren bu okulların ıslah edilmesi gündeme gelmiştir. Sıbyan mekteplerinin üstünde "sınıf-ı sani" okullarının açılmasına karar verilmiş, daha sonra bu okulların adı padişah tarafından "rüşdiye" olarak değiştirilmiştir²². İlk kuruldukları zaman sıbyan mekteplerinin daha iyi eğitim veren üst sınıfları gibi düşünülen rüşdiyeler, Tanzimat Dönemi'nde çok geçmeden orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir. Askeri olanlar dışında mülkiye rüşdiyeleri de açılmıştır. 1846'da Mekâtib-i Umûmiye Nazırlığı kurulduktan sonra sayıları

¹⁵ KVS, 1321, s. 184.

¹⁶ KVS, 1314, s. 146.

¹⁷ KVS, 1317, s. 166.

¹⁸ KVS, 1321, s. 184.

¹⁹ KVS, 1321, s. 184.

²⁰ BOA, DH.MKT., 582/55.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, "Rüşdiye", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, MEB, İstanbul, 1993, s. 65.

²² Kodaman, *a.g.e.*, s. 91.

hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır²³. İstanbul'da 1847'den itibaren eğitime başlayan rüşdiyeler 1853 yılından itibaren Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde de açılmaya başlanmıştır²⁴. 1859'dan itibaren İnas/Kız Rüşdiyeleri açılmıştır. 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre nüfusu 500'ü geçen kasabalarda açılan bu okullar Anadolu ve Rumeli'de hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır²⁵. Bu nizamname ile ibtidai, rüştiye, idadi ve sultanilerden oluşan eğitim sistemi bütün imparatorlukta yaygın hale gelmiştir²⁶. Sultan II. Abdülhamid döneminde Kastamonu Vilayeti'nde yedi rüştiye eğitim vermiştir²⁷. Bu rüştiyelerden biri de Safranbolu'dadır.

3.1. Safranbolu Rüştiyesi

Safranbolu'da Rüştiye mektebi 1873-1874 yılından itibaren eğitim vermeye başlamıştır. 1873-1874'te mektepte muallim-i evvel olarak Halil Efendi görev yapmıştır²⁸. Rüştiyenin kurulmasından itibaren bu okula düzenli olarak eğitimcilerin atandığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Safranbolu Rüştiyesi'nde 1874- 1904 yılları arasında görev yapan eğitimciler²⁹.

Yıl	Muallim-i evvel	Muallim-i sani	Yazı hocası	Sülüs hocası	Rika hocası
1874-1875	Halil Hulusi Efendi	Mustafa Asım Efendi	Mustafa Asım Efendi		
1875	Halil Hulusi Efendi	Mustafa Asım Efendi		Mustafa Asım Efendi	
1876	Halil Efendi	Mustafa Efendi			Mehmed Hilmi Efendi
1877-1878	Halil Efendi	Mustafa Asım Efendi			Mehmed Hilmi Efendi
1878-1881	Halil Hulusi	Mustafa Asım Efendi		Mustafa Efendi	Mehmed Hilmi Efendi
1881-1882	Halil Hulusi	Mustafa Asım		Mehmed Hilmi	
1888-1889	Halil Hulusi	Mustafa Asım Efendi		Mustafa Asım Efendi	Osman Fehmi Efendi
1892-1893	Mustafa Salim Efendi	Mustafa Asım Efendi			Osman Efendi

²³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 143.

²⁴ Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 1997, s. 285-286.

²⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s. 144.

²⁶ Tekeli- İlkin, *a.g.e.*, s. 75.

²⁷ Kodaman, *a.g.e.*, s. 103.

²⁸ KVS, 1290, s. 111.

²⁹ KVS, 1291, s. 136; KVS, 1292, s. 150; KVS, 1293, s. 131; KVS, 1294, s. 157; KVS, 1295, s. 108; KVS, 1296, s. 117; KVS, 1297, s. 95; KVS, 1298, s. 96; KVS, 1306, s. 307; KVS, 1310, s. 375; KVS, 1311, s. 45; KVS, 1312, s. 188; KVS, 1314, s. 145; KVS, 1317, s. 165; KVS, 1321, s. 183.

1893-1894	Hafız Mustafa Salim Efendi	Hamdi Efendi			
1894-1895	Mustafa Efendi	Hamdi Efendi			
1896-1904	Mustafa Salim Efendi	Hamdi Efendi			

17 Ocak 1873'te Safranbolu Rüştiyesi'nin talebesi çok olduğundan mahalli ulemadan Mustafa Efendi'nin mektebin muallim-i saniliğine tayini veya Dersaadet'ten birinin seçilerek gönderilmesi talep edilmiştir. Merkezden gönderilen yazıda Safranbolu Rüştiyesi gibi mekteplerin inşa tarihinden itibaren iki sene geçmedikçe ve talebe sayısı 50'yi geçmedikçe muallim-i sani tayin edilemeyeceği, okulun inşasından itibaren bir yıl geçtiği ve henüz talebe sayısı artmadığından şu an bu isteğe karşılık verilemeyeceği ancak okuldaki talebe sayısı artarsa Maarif Meclisi'nce gerekenin yapılacağı belirtilmiştir³⁰. Rüştiyelerde istihdam edilecek muallimlerin Darülmuallimin diplomalı olanlar arasından tayin edilmesi ayrıca Muallim-i evvel olarak Halil Efendi'nin tayin edilmesi için gerekli yazışmalar Safranbolu Kaymakamlığı, Kastamonu Valiliği ve Maarif Meclisi arasında 13 Ocak 1874'te yapılmıştır³¹. 26 Kasım 1874'te rüştiye öğrencilerine rika muallimliği için dışarıdan güzel yazı yazan biri bulunamadığından mektebin muallim-i evveli Halil Hulusi Efendi'ye rika muallimliğinin de verilmesi uygun görülmüştür³². 22 Şubat 1875'te rika muallimliğine hüsn-i hatta muvafık olan Mehmed Efendi'nin Maarif Bütçesi'nden 80 kuruş maaşla tayini Maarif Meclisi'ne bildirilmiştir³³.

Rüştiyede görev yapacak muallimlerin de ehil olanlar arasından seçilmesine özen gösterildiği belgelerden anlaşılmaktadır. 11 Haziran 1893'te yazı muallimi olan Osman Efendi rika ve sülüs yazılarında ehil olmadığından mektebin muallim-i evveli Mustafa Salim Efendi uygun görüldüğünden ona vazifenin verilmesi istenmiştir. Ayrıca Osman Efendi ile ilgili iddiaların gerçek olup olmadığını Maarif Nezareti'nin yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü aynı yazıda Osman Efendi'nin hat ve rika örneklerinin de gönderilmesi istenmiştir³⁴. 16 Temmuz 1893'te hat muallimliği için 114 kuruş ödenekten 80 kuruşun rika muallimliğine verilmesi, ayrıca Osman Efendi'ye 34 kuruşla sülüs muallimliği verilmesi talep edilmiştir. Ancak Osman Efendi'nin rika ve sülüs yazılarını öğretmek için yetersiz olduğu anlaşıldığından bu görevlerin Muallim-i evvel Mustafa Salim Efendi'ye verilmesi uygun görülmüştür³⁵. Bu durum rüştiye muallimliğine atanmada ehliyeteye önem verildiğini göstermektedir. Safranbolu'daki rüştiyenin rika muallimi olduğu halde muallim-i sani ilave

³⁰ BOA, MF.MKT., 15/120.

³¹ BOA, MF.MKT., 08/19.

³² BOA, MF.MKT., 21/95.

³³ BOA, MF.MKT., 25/128.

³⁴ BOA, MF.MKT., 171/45.

³⁵ BOA, MF.MKT., 187/19.

edilmesi uygun görülmediğinden açıkta kalan Osman Fehmi Efendi, 200 kuruş maaşla bir muallimlikte istihdam edilmesini 08 Ocak 1894'te talep etmiştir³⁶.

Rüştiyedeki muallimler emekli olunca yerlerine muallim atamaları devam etmiştir. Muallim-i sani Mustafa Asım Efendi, emekli olunca yerine Hamdi Efendi'nin atanması Maarif Meclisi'nce uygun görülmüş, ilk yarım maaşı olan 124 kuruş da 19 Eylül 1893'te gönderilmiştir³⁷. Rüştiyede muallim-i evvel Mustafa Asım Efendi emekli olunca yerine muallimi saniliğe vekalet eden Muharrem Efendi atanmış, bu görevine karşılık 248 kuruş ödeme yapıldığı anlaşılmıştır. Merkezden gönderilen yazıda fazla ödenen paranın geri alınmasını ayrıca ödeme kayıtlarının gönderilmesi 01 Ekim 1893'te talep edilmiştir³⁸.

Rüştiyede görev yapan öğretmenler izin almadan görev yerlerini terk edememektiydi. 17 Haziran 1875'te Safranbolu rika mualliminin imtihan ve gerekli hizmetleri yaptıktan sonra Dersaadet'e gitmesine izin verilmiştir³⁹. 12 Nisan 1899'da Safranbolu Rüştiyesi muallim-i evveli Salim Efendi Akçaşehir'e gitmek için izin talep etmiştir. Teftişler tamamlandıktan ve tatilde iken yarı maaşını almak şartıyla izin verilmiştir⁴⁰.

Rüştiye muallimleri tayinle ve becayişle başka yerlere de atanmışlardır. 05 Temmuz 1892'de Akçaşehir Keramüddin Rüştiyesi muallim-i evveli Halil Hulusi ile Mustafa Salim Efendi becayiş yapmış, gerekli harcırahlarının ödenmesini talep etmişlerdir⁴¹.

Rüştiye binasının fırtınadan üzeri açılmış, içinde durulamayacak olduğundan rika muallimi Mehmed Efendi'nin aynı zamanda Mal muavini olduğundan memuriyet mahallinde ders vermek istediği haber alınmıştır. Merkezden gönderilen yazıda ahalinin mektebin tamiri için teşvik edilmesi, mektebin ıslahı için gerekli tedbirin alınması muallimin ders günlerinde mektebe devam etmesi gerektiği 26 Aralık 1878'de emredilmiştir⁴².

Rüştiye mektebinde bir de bevvap görev yapmaktaydı. 07 Mayıs 1872'de rüştiyede bin kuruş ödenekten 80 kuruş maaşla bir bevvap istihdam edilmesi için gerekli izin talep edilmiştir⁴³. 13 Ocak 1873'te Safranbolu Rüştiyesi'nde 80 kuruş maaşla bir bevvap istihdam edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁴. 1874-

³⁶ BOA, BEO, 275/20.

³⁷ BOA, MF.MKT., 181/40.

³⁸ BOA, MF.MKT., 182/72.

³⁹ BOA, MF.MKT., 28/154.

⁴⁰ BOA, MF.MKT., 456/44.

⁴¹ BOA, MF.MKT., 147/103.

⁴² BOA, MF.MKT., 59/10.

⁴³ BOA, A.MKT.MHM., 446/31.

⁴⁴ BOA, MF.MKT., 08/19.

1881’de bevvap Hasan Efendi⁴⁵, 1882’de Mustafa Efendi, 1892-1893’te Mehmed Efendi⁴⁶, 1893-1900’de Mustafa Efendi⁴⁷, 1903-1904’te Mehmed Efendi’dir⁴⁸.

Rüştiyenin ders kitabı ve araç gereç eksiklikleri ile ilgili olarak Maarif Nezareti gerekli tedbirleri almıştır. Ders kitapları ve öğrenciler için risaleler Safranbolu Rüştiyesi’ne gönderilmiştir. 1872 yılı başından itibaren Safranbolu Rüştiyesi’nin kitap ve risaleleri için 150 bin kuruşluk ödenekten pay ayrılmıştır⁴⁹. 17 Aralık 1873’te Safranbolu Rüştiyesi için talep edilen kitap ve risalelerden Maarif kütüphanesinde olanların gönderildiği, kitap ve risaleler geldiği zaman gerekenin yapılması istenmiştir⁵⁰. Yine aynı tarihte Safranbolu Rüştiyesi kitap ve risaleleri bir sandık içinde vapurla gönderilmiş, kitap ve risaleler geldiğinde gerekenin yapılması istenmiştir⁵¹. 03 Eylül 1874’te Safranbolu Rüştiyesi’ne gönderilecek kitap ve risaleler bir sandık içinde vapura teslim edilmiş, kitap ve risaleler geldiğinde Kastamonu Valiliği’nin gerekeni yapması ve bilgi vermesi istenmiştir⁵². 26 Mart 1875’te Safranbolu Rüştiyesi’ne bir adet Avrupa haritası postaya teslim edilmiş, gereğinin yapılması istenmiştir⁵³. 02 Mayıs 1875’te talep edilen Avrupa haritası postaya teslim edildiği bildirilmiştir⁵⁴. 05 Haziran 1875’te Safranbolu rüştiyesine gönderilen kitap ve risaleler iki sandık içinde postaya teslim edilmiştir⁵⁵. 24 Ağustos 1875’te İnebolu, Cide, Tosya, Taşköprü ve Safranbolu mekteplerine kitap ve risale parası olarak 495 kuruş Maarif Meclisi’ne teslim edilmiştir⁵⁶. 16 Aralık 1875’te Safranbolu Rüştiyesi’ne gönderilecek olan kitap ve risaleler bir sandık içinde vapura teslim edilmiş, kitap ve risaleler geldiği zaman gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁷. 08 Mayıs 1878’de rüştiye talebesi için 50 adet hesap risalesi, 36 adet günlük devam journali, 18 adet hülasa cetveli bir paket olarak postaya teslim edilmiştir⁵⁸.

Rüştiyenin bazı masrafları için merkez bütçeden de gerekli ödenekler gönderilmiştir. 13 Ocak 1873 tarihli belgeye göre Safranbolu Rüştiyesi’nin çeşitli masrafları için yıllık bin kuruş gönderilmiştir⁵⁹.

⁴⁵ KVS, 1291, s. 136; KVS, 1292, s. 150; KVS, 1293, s. 131; KVS, 1294, s. 157; KVS, 1295, s. 108; KVS, 1297, s. 95; KVS, 1298, s. 96.

⁴⁶ KVS, 1310, s. 375.

⁴⁷ KVS, 1311, s. 45; KVS, 1312, s. 188; KVS, 1314, s. 145; KVS, 1317, s. 165.

⁴⁸ KVS, 1321, s. 183.

⁴⁹ BOA, MF.MKT., 08/19.

⁵⁰ BOA, MF.MKT., 15/110.

⁵¹ BOA, MF.MKT., 15/127.

⁵² BOA, MF.MKT., 20/07.

⁵³ BOA, MF.MKT., 26/113.

⁵⁴ BOA, MF.MKT., 27/176.

⁵⁵ BOA, MF.MKT., 28/104.

⁵⁶ BOA, MF.MKT., 63/89.

⁵⁷ BOA, MF.MKT., 23/47.

⁵⁸ BOA, MF.MKT., 56/28.

⁵⁹ BOA, MF.MKT., 08/19.

Rüştiyedeki öğrenci sayısı 1874-1875'te 61 kişidir⁶⁰, 1875'te 54⁶¹, 1876'da 15⁶², 1877'de 35⁶³, 1878'de 57⁶⁴, 1878-1879'da 75'tir⁶⁵. 1867'ye kadar rüştiyelere sadece Müslüman öğrenci alınmıştır. Bu tarihte batılı devletlere Osmanlı tebaası arasında bir fark olmadığını göstermek için gayr-i Müslim öğrenciler de bu okullara alınması prensip olarak kabul edilmiştir⁶⁶. 1879-1880'den sonra Rüştiyeye gayr-i Müslim öğrenciler de alınmaya başlanmıştır. 1879-1880'de 52 Müslüman, 10 gayr-i Müslim toplam 62 öğrencisi vardır⁶⁷. 1880-1881'de 55 Müslüman, 18 gayr-i Müslim toplam 73 öğrenci vardır⁶⁸, 1881-1882'de 57 Müslüman, 23 gayr-i Müslim toplam 80, 1888-1889'da 77⁶⁹, 1892-1893'te 44 öğrenci⁷⁰, 1893-1894'te 45 öğrenci eğitim görmüştür⁷¹.

Safranbolu Rüştiyesi'nin eksik yerleri tamamlanmadığından talebeler yaz ve kış aylarında zorluk çektiklerinden bu sene başında sıbyan mekteplerinden rüştiyeye alınacak çocuklar hakkında emir yoktur, diyerek şimdiye kadar hiçbir taraftan yardım alınmadığından talebe dağılacığından ailelerin çocuklarını rüştiyeye göndermeyeceğinden bu durum asla uygun görülmemiştir. Sıbyan mektebini bitiren çocuklarının rüştiyeye alınmasını, mektebin tamiri için çaresine bakılmasını, ayrıca ailelerin çocuklarını rüştiyeye vermelerinin teşvik edilmesi gerektiği 03 Ağustos 1876'da istenmiştir⁷². Bu belgedeki bilgiler Osmanlı Devleti'nin eğitime ne kadar önem verdiğini, eğitimde sürekliliği sağlamak istediğini, taşrada ailelerin çocuklarını okula göndermeleri için teşvik edilmesini desteklemesi bakımında büyük bir öneme sahiptir.

4. Safranbolu Mekteb-i İdadisi

Rüştiye okullarını da içine alan idadiler 1882-1890 yılları arasında taşrada açılmış, il merkezlerinde rüştiye ile birlikte yedi, sancak merkezlerinde rüştiye ile birlikte beş yıllık okullardır⁷³. Safranbolu'da Bağlar adlı yerde bir mekteb-i idadi inşaatı başlamıştır. Okulun inşaatına başlanmış, tavan ve birkaç noksan kısmı kalmıştır. Ahalî tarafından mektebe yardım verilmesi 24 Mayıs 1916'da taahhüt edilmiştir. Safranbolu ahalisi tarafından 11.132 kuruş yardım yapılmıştır. Bu yardımlara İzzet Mehmed Paşa Vakfı mütevellisi, nüfus memuru, evkaf memuru gibi devlet memurları yanında Safranbolu'nun önde

⁶⁰ KVS, 1291, s. 136.

⁶¹ KVS, 1292, s. 150.

⁶² KVS, 1293, s. 131.

⁶³ KVS, 1294, s. 157.

⁶⁴ KVS, 1295, s. 108.

⁶⁵ KVS, 1296, s. 117.

⁶⁶ Kodaman, *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁷ KVS, 1297, s. 95.

⁶⁸ KVS, 1298, s. 96.

⁶⁹ KVS, 1306, s. 307.

⁷⁰ KVS, 1310, s. 375.

⁷¹ KVS, 1311, s. 157.

⁷² BOA, MF.MKT., 40/123.

⁷³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 201.

gelen aileleri de katılmıştır. Antepzade, Asmazzade, Kileci, Binbaşı ve Değirmenci gibi önde gelen aile mensupları tarafından mektebe önemli miktarda yardımda bulunulmuştur⁷⁴. 16 Haziran 1919'da Mekteb-i İdadi binasının inşaatı için Safranbolu ahali tarafından para taahhüt edildiği bildirilmiştir⁷⁵. Bu belgeler dışında daha sonraki dönemlerde idadi ile ilgili bir kayıt şimdilik bulunamamıştır. Büyük olasılıkla I. Dünya Savaşı'nın başlaması Safranbolu İdadisi'nin eğitime başlamasına engel olmuştur.

5. Gayr-i Müslimlere Ait Mektepler

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren sınırları içerisindeki gayr-i Müslimlere ibadet ve eğitim konusunda hoşgörü içinde imtiyazlar vererek onların din ve kültürlerinin devam etmesine fırsat vermiştir. Osmanlı sınırları içinde bulunan Rumlara ait sıbyan mektepleri vardı. Genelde kiliselere bitişik olan bu eğitim kurumlarında papazlar tarafından dini eğitim verilmiştir⁷⁶. Ancak devlet gayr-i Müslimlere ait olan okullarda çocuklara okutulacak ders kitaplarını da yakından takip etmiştir. 18 Kasım 1874'te bu tür gayr-i Müslim okullarında okutulacak bazı kitaplarda zararlı yazılar olduğundan kitapların neşrinin yasaklanması ve mevcut zararlı kitapların toplatılarak imha edilmesi için vilayete emir gönderilmiştir⁷⁷.

Safranbolu'da 1871-1872'deki kayıtlarda Ermeni nüfusu bulunmadığı görülmektedir. Safranbolu'da Rum nüfusun yaşadığı bilinmektedir⁷⁸. Safranbolu'daki Rumların kendilerine ait okulları bulunmaktaydı. 1869-1873'te Safranbolu Kasabası'nda iki⁷⁹, 1880-1895'te üç gayr-i Müslim okulu faaliyet göstermekteydi⁸⁰.

5.1. Rum Sıbyan Mektebi

Safranbolu'da Kıran Mahallesi'nde Rum Kilisesi'nin yanındaki arsaya yapılacak olan bu okulun kilisenin parasından yapılacağı 13 Şubat 1847'te bildirilmiştir⁸¹. Kilise yanındaki arsa üzerine Rum ahali tarafından Rum çocukları için bir sıbyan mektebi yapılması 21 Nisan 1847'te talep edilmiştir⁸². 02 Mart 1886'da Kıran Mahallesi'nde Rum çocukları için yapılacak olan mektebin kaç oda olduğu, kâğır mi inşa edileceği, arsasının cami vakfı veya hazine arazisi olup olmadığını, masrafının ne kadar olacağı, bu parayı kimin vereceği sorulmuştur. Verilen cevapta arsanın daha önce kilise tarafından satın alındığı,

⁷⁴ BOA, *DH.İ.UM.*, 91/03.

⁷⁵ BOA, *DH.İ.UM.EK.*, 16/70.

⁷⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 87.

⁷⁷ BOA, *MF.MKT.*, 21/24.

⁷⁸ KVS, 1288, s. 147.

⁷⁹ KVS, 1286, s. 107-111; KVS, 1287, s. 108; KVS, 1288, s. 124; KVS, 1289, s. 140.

⁸⁰ KVS, 1298, s. 98; KVS, 1299, s. 107; KVS, 1312, s. 190.

⁸¹ BOA, *A.MKT.*, 92/67.

⁸² BOA, *A.MKT.*, 82/99.

binanın kâgir üzerine ahşap olarak beş oda olacağı, bir dersane ve imtihan günlerine has bir oda olarak inşa edileceği, okulun inşaat parasının kilise tarafından ödeneceği, Maarif Nezareti izni ile eğitimin Rumca olacağı bildirilmiştir. Merkezden gönderilen 28 Mayıs 1886'daki yazıda ise kız mektebi için henüz izin verilmediği, mektebin inşaatı bitince Maarif Nezareti'ne müracaat edilerek gerekli izinlerin alınması istenmiştir. Ayrıca Sadaret, Maarif Nezareti, Kastamonu Valiliği ve Adliye ve Mezahib Nezareti arasında gerekli yazışmaların yapılması istenmiştir⁸³.

5.2. Safranbolu Rum Rüştîye Mektebi

Safranbolu'da Kıran Mahallesi'nde olan bu okulun 1897-1898'de 1. sınıfında 15, 2. sınıfında 9, 3. sınıfında 32 ve 4. sınıfında 31 olmak üzere toplam 87 öğrencisi vardır. Bu okuldaki derslere bakıldığında 1. sınıfta; Kiliseye Ait Tarih, Sarf ve İnşa-i Rumî, İlm-i hesap, Tarih-i Umûmi, Umûmi Coğrafya, Kozmoğrafya, İlm-i Hayvanat, Lisân-ı Osmanî, Fransızca ve Resim; 2. sınıfta; Rumca, Sarf-ı Rumî, İlm-i Hesap, Kesir-i adi, Tarih-i Rumî, Coğrafya-yı Osmanî, Lisan-ı Türkî, Kavaid-i Türkiye, Fransızca ve Resim, 3. sınıfta; Kavaid-i Rumî, Akadid-i Rumî, Malumat-ı Müteferrika, Tarih-i Rumî, Coğrafya, Hüsn-i Hat-ı Rumî; 4. sınıfta; Rumca Sarf-ı Kavaid, Malumat-ı Müteferrika, İlm-i Hesap, Hüsn-i Hat-ı Rumî dersleri okutulmaktaydı⁸⁴.

Bu okulda okutulan 1895 ve 1896 tarihli iki coğrafya kitabında Osmanlı coğrafyası hakkında bilgi verildiği sıra Trakya, Makedonya ve Arnavutluk gibi yerlerle ilgili haritalarda yanlış bilgiler olduğu bu gibi zararlı bilgilerin öğrencilere okutulmaması 19 Kasım 1897'de Safranbolu Rum Mektebi'nden talep edilirken durumla ilgili olarak Patrikhane'nin de gerekli tahkikatı yaparak, taşradaki Rum mekteplerinde bu tür zararlı kitap ve risalelerin okutulmaması için gerekli tedbirleri alması istenmiştir⁸⁵.

Safranbolu'da kimsesiz Rum çocuklarının da eğitimine devam etmeleri için gerekli tedbirlerin alındığı görülmektedir. Kimsesiz bir Rum çocuğunun Rum Estepale Okulu'na kaydedilmesi Safranbolu'nun Rum ahalisi tarafından 26 Kasım 1897'de talep edilmiştir⁸⁶.

6. Safranbolu Maarif Meclisi

Sultan II. Abdülhamid döneminde 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre vilayet merkezlerinde birer Maarif Meclisi kurulması öngörülmüş, 1872 yılında ilk defa Tuna ve Bağdat vilayetlerinde Maarif Meclisi kurulmuştur⁸⁷. 1882'den itibaren taşrada maarif meclisleri yayılmıştır. 1892'de alınan bir kararla vilayet merkezindeki maarif meclisi üye sayısı altı, sancak ve kazalardaki üye

⁸³ BOA, İ.DH., 1010/79752.

⁸⁴ BOA, MF.MKT., 377/50.

⁸⁵ BOA, MF.MKT., 377/50.

⁸⁶ BOA, MF.MKT., 378/2.

⁸⁷ Kodaman, a.g.e., s. 44.

sayısı ise üç olarak tespit edilmiştir. Üyeliklere hem Müslüman hem de gayr-i Müslim üyeler seçilebilmekteydi⁸⁸.

Safranbolu'da da eğitim öğretim işlerini takip etmek için bir maarif meclisi kurulmuştur. Maarif Meclisi, 1874-1875'ten sonra faaliyetlerine başlamıştır. Maarif meclisi bir reis ve üyelerden oluşmaktaydı. Üye sayısı yıldan yıla değişmekteydi. 1874-1875'te maarif meclisinde iki üye⁸⁹, 1876-1882'de üç üye⁹⁰ varken 1889'da üye sayısı beşe çıkmış; meclise bir de gayr-i Müslim üye dâhil olmuştur⁹¹. 1892-1893'te Maarif Meclisi üye sayısı 10'a çıkmış; mecliste Ali Rıza Efendi de kâtip olmuştur⁹². 1903-1904'de Maarif Meclisi kâtibi Abdülkadir Efendi'dir⁹³ (Tablo 2).

Zaman zaman Safranbolu'daki okulların teftiş edildiği anlaşılmaktadır. 24 Aralık 1888'de Reşid Efendi Safranbolu'daki mekteplerin teftişinde görevlendirilmiştir⁹⁴.

Tablo - 2. Safranbolu Maarif Meclisi⁹⁵.

Yıl	Reis	Azalar
1874-1875	Hacı Emin Efendi	1.Hacı Mehmed Efendi 2.Hüseyin Efendi
1876	Müderris Hacı Ahmed Nazif Efendi	1.Hacı Salim Ağa 2.Mehmed Hüdayi Efendi 3.Ahmed Bey
1877-1882	Müderris Hacı Mehmed Hilmi Efendi ⁹⁶	1.Mehmed Emin Efendi 2.Hacı Mehmed Efendi 3.Hüseyin Hüsnü Efendi
1888-1889	Müftü Dersiam Hacı Mustafa Asım Efendi	1.Müftü zâde Ziya Efendi 2.Müftü zâde Hacı Asım Efendi 3.Şerbetçi zâde Emin Efendi 4. Hacı Mecid Efendi 4.Anastaş Efendi
1892-1893	Tevfik Efendi	1.Şeyh Kerim Efendi 2.Kileci zâde Mehmed Efendi 3.Hacı Said zâde Mehmed Efendi 4.Mustafa Efendi 5. Hacı Mustafa Efendi 6.Refet Efendi 7.Antep zâde Mehmed Efendi 8. Hacı Kâmil Efendi 9.Salih Ağa 10.Hacı Mustafa Ağa

⁸⁸ Kodaman, *a.g.e.*, s. 46-47.

⁸⁹ KVS, 1291, s. 89.

⁹⁰ KVS, 1293, s. 79; KVS, 1294, s. 101; KVS, 1295, s. 58; KVS, 1296, s. 56; KVS, 1297, s. 93.

⁹¹ KVS, 1306, s. 305.

⁹² KVS, 1310, s. 374.

⁹³ KVS, 1321, s. 182.

⁹⁴ BOA, MF.MKT., 1059/60.

⁹⁵ KVS, 1291, s. 89; KVS, 1293, s. 79; KVS, 1294, s. 101; KVS, 1295, s. 58; KVS, 1296, s. 56; KVS, 1297, s. 93; KVS, 1298, s. 93; KVS, 1306, s. 305; KVS, 1310, s. 374; KVS, 1311, s. 156; KVS, 1312, s. 186; KVS, 1314, s. 144; KVS, 1317, s. 164; KVS, 1321, s. 182.

⁹⁶ Müderris Hacı Mehmed Hilmi aynı zamanda Safranbolu'da müftüdür. KVS, 1298, s. 93.

1893-1894	Ziya Efendi	1.Tabip Nuri Efendi 2.Antep zâde Mehmed Efendi 3.Kileci zâde Mehmed Efendi 4.Hacı Abdi Ağa 5.Mustafa Efendi 6.Emir Hoca zâde Mehmed Efendi 7.Hacı Mustafa Ağa
1894-1897	Hacı Mehmed Asamüddin Efendi	1.Tabip Ali Efendi 2.Mehmed Efendi 3.Mehmed Efendi 4.Mustafa Efendi 5.Mehmed Efendi 6.Hacı Mustafa Ağa
1899-1900	Hacı Mehmed Asamüddin	1.Mehmed Efendi 2.Hacı Mustafa Ağa 3.Mustafa Efendi 4.Mehmed Efendi
1903-1904	Mehmed Tevfik	1.Hacı Mehmed 2.Hilmi Efendi 3.Ragıp Bey 4.Devriye Müderrisi Mustafa Salim Efendi 5.Mehmed Efendi 6.İzzet Efendi 7.Hacı Ahmed Ağa

7. Sonuç

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda her alanda olduğu gibi eğitim alanında da büyük bir modernleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde sıbyan mektebi ve medrese gibi klasik dönem eğitim kurumları varlığını devam ettirirken yeni eğitim kurumları da açılmıştır. İlkokul seviyesinde olan ve yeni usulle eğitim veren iptidai mektepler yanında orta okul düzeyinde eğitim veren rüştiyeler de açılmıştır. Ayrıca taşrada eğitim işlerinin düzenlenmesi için vilayet ve kaza merkezlerinde Maarif Meclisleri açılmıştır.

Osmanlı başkenti İstanbul'da başlayan bu yeni eğitim kurumları kısa sürede taşrada da yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda Safranbolu'da XIX. yüzyılda sıbyan mekteplerinin yanında ibtidai mektepleri açılmıştır. Sonraki süreçte sadece kız öğrencilere mahsus İnas İbtidai Mektepleri de Safranbolu'da eğitim vermişlerdir. Burada açılan okullar XIX. yüzyılda Osmanlı taşrasında kızların eğitime katılmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca Safranbolu'da inşa edilen ve ortaokul düzeyinde eğitim veren Safranbolu Rüştiyesi, Safranbolu'nun eğitim ve kültür dünyasına büyük katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Safranbolu Rüşdiyesi'ne gayr-i Müslim öğrenciler de kabul edilmiştir. Arşiv belgelerinden Safranbolu Rüşdiyesi'nin hem eğitim kadrosunun hem de ders araç, gereçleri ve kitap ihtiyacının düzenli olarak karşılandığı anlaşılmaktadır. Taşrada eğitim işlerinin düzenli bir şekilde gelişmesi için kurulan Safranbolu Maarif Meclisi XIX. yüzyıl sonlarında Safranbolu'nun eğitim hayatına yön vermiştir. Safranbolu Maarif Meclisi'nde başta müderrisler ve Safranbolu'nun önde gelen kişileri üye olmuşlar, böylelikle Safranbolu halkı eğitime duyarlılığını göstermiştir.

Osmanlı Devleti bütün tarihi boyunca gayr-i Müslimlerin serbest bir şekilde kendi din ve kültürlerini yaşamasına fırsat vermiştir. Safranbolu’da yaşayan gayr-i Müslimler de kendi cemaatlerine ait kiliselerinin yanındaki okullarda serbest bir şekilde eğitim almışlardır.

8. Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi (A.MKT.), 82/99; 92/67.

Sadaret Mektubi Mühimme (A.MKT.MHM.), 446/31

Bâb- Âli Evrak Odası (BEO), 7/472; 275/20; 1438/107789.

Dahiliye Mektubi (DH.MKT.), 582/55.

Dahiliye İrade Umumi (DH.İ.UM.), 91/03.

Dahiliye İrade Umumi Ek (DH.İ.UM.EK.), 16/70.

İrade Dahiliye (İ.DH.), 1010/79752.

Maarif Mektubi (MF.MKT.), 08/19; 15/110; 15/120; 15/127, 20/07; 21/24; 21/95; 23/47; 25/128; 26/113; 27/176; 28/104; 28/154; 40/123; 56/28; 59/10; 63/89; 147/103; 171/45; 181/40; 182/72; 187/19; 241/51; 377/50; 378/2; 456/44; 1059/60.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI (BOA), 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca-ili Livâları, Ankara, 1994.

KASTAMONU VILAYET SALNÂMESİ (KVS), 1286, 1287, 1288, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1296, 1297, 1298, 1299, 1306, 1310, 1311, 1312, 1314, 1317, 1321.

Telif Eserler

AKYÜZ, Y., 1999, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yay., İstanbul.

ÇADIRCI, M., 1997, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara.

HAYTA, N.- U. ÜNAL, 2015, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara.

KODAMAN, B., 1991, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara.

PAKALIN, M.Z., 1993, “Rüşdiye”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: III, MEB, İstanbul, s:65-68.

TEKELİ, İ.- S. İLKIN, 1999, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara.

Ek 1. Safranbolu'da Kıran Mahallesi'ndeki Rum Mektebi'nin plan ve görünüşü.

